

УДК [811.161.2+811.161.1]'27(477.51)

Т. Л. Хомич

Мова для людини чи людина для мови?

Пропоновану статтю присвячено проблемі окреслення причин побутування російської мови на землях української Чернігівщини та можливостей змінити мовленнєву ситуацію регіону. З'ясовано такі причини сучасної мовленнєвої ситуації: провінційність населення міста Чернігова; наявність комплексу меншовартості, неповноцінності; багаторічна цілеспрямована загальноохоплювальна геноцидна політика.

Ключові слова: українська мова, рідна мова, російська мова, мовець, населення.

Предлагаемая статья посвящена проблеме определения причин бытования русского языка на землях украинской Черниговщины и возможностей изменить речевую ситуацию региона. Выяснены такие причины современной речевой ситуации: провинциальность населения города Чернигова; наличие комплекса неполноценности; многолетняя целенаправленная всепоглощающая геноцидная политика.

Ключевые слова: украинский язык, родной язык, русский язык, говорящий, население.

Ukrainian modernity sharply permeates the linguistic question: what language should communicate Ukrainian, what language to get education, what language can be heard from TV and radio, etc. The language problem is the subject of discussions in the socio-cultural and political sectors, and it has been stated about it in a number of sociolinguistic studies of Ukrainian scholar: N. Babich, M. Ginzburg, K. Gorodenska, P. Grytsenko, V. Greshchuk, S. Yermolenko, E. Karpilovskaya, J. Koloiz, L. Masenko, L. Matsko, V. Rusnovsky, P. Seligia, O. Serbenskaya, M. Stepanenko, O. Tkachenko, I. Farion, I. Khomyaka, I. Yuschuk and many others. The article focuses on the problem of defining the reasons of the Russian language existence on the lands of Ukrainian Chernihiv region and the possibilities to change the speech situation in the region. Intelligence raises the problem of those who are hardest today – people who speak the Ukrainian language, surrounded by the so-called Russian. The following reasons for the current speech situation are explained. The population of Chernihiv is predominantly provincial, its inhabitants are from rural areas, for which dialectal speech is typical. To reach a certain standard of living, the person tends not to "stand out", "to be his own", "to merge with the

masses". Of course, such a person will not speak his dialect, but will try to master the common sense. Another reason why a Ukrainian-speaking person goes to Russian is a complex of the inferiority of society. If the spokesman does not feel completely self-sufficient in his everyday life (and this is for the modern society to be an objective norm), he again begins to adapt to the circumstances. Russian colloquial in Chernihiv is the result of a targeted generalized genocidal policy. It is a "norm" for everyone who has fallen into the thorn of the Soviet Union. It is possible to clear this from the consciousness of Ukrainians only with the condition of similar scientifically grounded political state activity.

Key words: Ukrainian language, native language, Russian language, speakers, population.

Українську сучасність гостро пронизує мовне питання: якою мовою має спілкуватися українець, якою мовою здобувати освіту, яку мову чути з теле- й радіомовлення тощо. Мовна проблема є предметом дискусій у соціокультурних і політичних галузях, наскрізно про неї заявлено в низці соціолінгвістичних досліджень українських науковців: Н. Бабич, М. Гінзбурга, К. Городенської, П. Гриценка, В. Грещука, С. Ермоленко, Є. Карпіловської, Ж. Колоїз, Л. Масенко, Л. Мацько, В. Руснівського, П. Селегія, О. Сербенської, М. Степаненко, О. Ткаченка, І. Фаріон, І. Хом'яка, І. Ющука та багатьох інших.

В українському сьогодні чимало чуємо про знедолену Україну, її мову, нарікання "рускоязычних" на важкість, незручність їхнього існування... Пропонована розвідка піднімає на-гора проблему тих, кому сьогодні найважче – людей, які говорять українською мовою в оточенні так званої російської.

Метою пропонованої статті є окреслення причин побутування російської мови на землях української Чернігівщини та можливостей змінити мовленнєву ситуацію регіону.

Населення сьогоднішнього Чернігова, яке становить майже 300 тисяч, за національним складом є українським (близько 87 %). За статистичними даними, 74 % чернігівців рідною вважають українську мову (24 % – російську, хоча росіян за національністю в Чернігові 10 % – досить багато, що можна пояснювати територіальною близькістю з Росією) [6]. Знаємо, що почути українську в місті – велика рідкість.

Тим, хто хоче спілкуватися рідною мовою, часто стає просто незручно, й він починає говорити російською. Чому так відбувається? Причин цьому багато, власне, багато приводів, а причина – одна.

І. Населення Чернігова переважно є провінційним, його мешканці – вихідці з сільської місцевості, для якої властиве діалектне

мовлення (дуже далеко від російської мови, зберігає низку автентичних рис давньоукраїнської мови, наприклад, дифтонги [5]. Де ще колоритніше звучать такі слова, як-от: *нӯож, стїел, вӯин* тощо). Щоб досягти певного життєвого рівня, особистість прагне не "виділятися", "бути своєю", "злитися з масами". Звичайно, така людина не буде говорити своїм діалектом, а намагатиметься опанувати загально-прийняте.

II. Ще однією причиною, чому україномовна людина переходить на російську, є закарбований у свідомість суспільства комплекс неповноцінності, меншовартості. Якщо мовець у буденному житті не почуває себе абсолютно самодостатнім (а це для сучасного суспільства є об'єктивною нормою), він знову ж таки починає прилаштовуватися до обставин.

Величезною проблемою на сьогодні є виховання дитини, яка прагне говорити рідною мовою. Діти Чернігова, у сім'ях яких побутує російська (а таких переважна більшість), звичайно спілкуються з однолітками зручною для них мовою. Україномовна дитина, аби не почувати себе "білою вороною", також свідомо або несвідомо переходить на російську мову. Найбільш небезпечним для таких впливів є підлітковий вік – час, коли дитина найактивніше шукає себе [7].

На превеликий жаль, мусимо констатувати, що ситуація в чернігівських школах є вкрай несприятливою для україномовної особистості, громадянина Української держави, української мови загалом. Не лише учні спілкуються російською мовою, а й учителі абсолютно спокійно дозволяють собі навіть на уроці промовляти до своїх вихованців не державною мовою, не отримуючи за це не те що адміністративного покарання, а навіть, скоріш за все, й докорів сумління, порушуючи Конституцію України та Закон України "Про освіту" [4; 3]. А що вже говорити про інші установи (магазин, кав'ярня, поліклініка, громадський транспорт, розважальні заклади тощо).

Чернігівський садочок демонструє аналогічну ситуацію. Вихователі (молоді, нещодавні випускники вищих навчальних закладів!!!) за найменшої нагоди говорять зручною для них російською. Що ж робити дитині, у якої сензитивний період для розвитку мови [2]?

А всеохоплювальна тенденція суспільства щодо вивчення англійської мови ледь не з періоду немовляти? Дитина ще не вміє говорити, а їй вже пропонують вивчати іноземну мову. Чому не рідну??? І тоді нарікаємо, що наші діти хворобливі, звинувачуючи в цьому кого й що завгодно, лише не самих себе. Є такий термін, який

увів у науковий обіг норвезький мовознавець Ейнар Гауг'ен – "шизо-психоглосія" – співіснування в підсвідомості двомовця двох паралельних картин дійсності та наслідків їхнього злиття [Цит. за: 8, с. 146]. Чому ж у маленької дитини вже з ясельного віку власні батьки хочуть сформулювати психічний діагноз?

III. Російська розмовна в Чернігові – наслідок цілеспрямованої загальноохоплювальної геноцидної політики. Вона є "нормою" для кожного, хто потрапив у жорна радянщини. Вичистити це зі свідомості українців можливо лише за умови аналогічної науково обґрунтованої політичної державної діяльності.

Як російська мова стала "своюю" для багатьох українців? Цілеспрямована політична кампанія. Сьогодні Харків російськомовний, ще, мабуть, більшою мірою, ніж Чернігів. Програма "Гроші" здійснила експеримент: просила в харківських закладах громадського харчування меню (стравоопис) українською мовою. Жодного не знайшли, майже всюди зустріли нерозуміння й навіть ворожість. А ще в першій третині XX століття ситуація була кардинально протилежною. Так, Юрій Шевельов згадує, як важко сприймали харків'яни правила радянського правопису: "... газети перейшли без жодного попередження на новий, нікому, крім редакціям газет, ще неприступний правопис. Пригадую, одного ранку я ... сидів в учительській, і туди вбігли стривожені дві мої студентки з газетою "Комуніст" у руках. ... Що сталося? питали вони в мене. Тут зовсім не так надруковано, як ще вчора: не кляса, а клас, не авіація, а авіація ... І я, як викладач, і вони, як студенти, мусили висновувати нові правила з практики газет і застосовувати їх самі негайно, невідкладно, всяка інша поведінка була б загрозливою і навіть згубною" [Цит. за: 8, с. 28]. Отож, найвпливовішою моделлю людської поведінки є страх?

Переконані, що рідна мова – закладена в людині генетично. "Себто кожний терен, де проживає корінний історичний етнос, має свою енергетику, яку випромінює земля. І власне ця енергетика тисячоліттями формує менталітет і мову корінного населення. Звідси, інша мова – інший менталітет" [Цит. за: 8, с. 24]. Земля, на якій народилася, виросла, живе людина, дає їй енергію. Мова – засіб отримання цієї енергії. Нехтування мовою – це нехтування життєвою силою, життєдайним джерелом, із якого черпаємо насагу, знання й прагнення осягнути всесвіт.

Неодноразово ставила собі запитання: що особисто можу зробити для української мови для того, аби окрема людина почувалася здоровою і щасливою, була гордою тим, що вона – Українець?

Працюючи зі студентською аудиторією, намагаюся у різний спосіб доносити до їхньої свідомості думку про надважливість рідної мови:

- про те, що доля людини напругу залежить від того, що і як вона говорить;
- мова формує людину, її долю, дає їй здоров'я й прокладає життєву дорогу;
- мова – це енергетичний код нації, утрата якого рівнозначна смерті;
- народ зникає з лиця землі, коли втрачає свою мову, а з нею – культуру, звичаї, традиції та все інше, що його об'єднує й виокремлює у загальнолюдській цивілізації. Це дуже добре розуміли й розуміють усі загарбники. Наприклад, Адольф Гітлер наголошував: "Позбавте народ його мови – і він за два-три покоління перестане бути нацією";
- кожний регіон, де проживає історичний етнос, має свою енергетику. Ця енергетика тисячоліттями формує менталітет і мову корінного народу;
- енергетика слова й мови – дуже сильні.

Мушу констатувати, що одна людина, якими б благодійними не були її намагання, нічого ніколи зробити не зможе. На думку спадає таке: Мирослав Дочинець, цитуючи Андрія Ворона, каже: "Людина не годна перемінити людність, яка не змінюється віками"; "Не обставини слід ламати, а муштрувати терпеливість і стягати спокій. За шторму мореплавці спускають вітрила. Коли ти скоряєшся вітру, ти кермуєш ним" [1, с. 93–94].

Зважаючи на наведені аргументи, спостерігаючи навколишність, важко не опустити руки. Але цього робити категорично не можна. Людині визначено Богом місце народження, країна, небо; вона не може нічого того змінити. А якщо щось із того, призначеного їй, змінять, то не на ліпше, бо чуже ніколи не буває ліпшим. І куди б ти не пішов – твоя Батьківщина, Земля твоя, твоя Мова, твій Народ завжди будуть із тобою.

Література

1. Дочинець М. Розрада-гора. Під Вороновим крилом / Мирослав Дочинець. – Мукачево : Карпатська вежа, 2017. – 192 с.
2. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
3. Закон України "Про освіту" [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 38–39. – С. 380. – Режим доступу:

- <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Станом на 06.12.2017.
– Назва з екрана.
4. Конституція України" [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – С. 141. – Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. – Станом на 06.12.2017. – Назва з екрана.
5. Мойсієнко В. Історична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя : підручник / Віктор Мойсієнко. – К. : ВЦ "Академія", 2016. – 284 с.
6. Населення Чернігівської області – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.chernigivstat.gov.ua/books/nasel.php>. – Станом на 12.12.2017. – Назва з екрана.
7. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2011. – 368 с.
8. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : монографія / І. Д. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 332 с.